

Priedai

Supplement

Leonidas MELNIKAS

Muzika ir jos muzikologinė recepcija

Audronė Žiūraitytė. *Skiautinys mano miestui. Monografija apie Onutės Narbutaitės kūrybą.*

Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2006

Kaskart atsivertę muzikologinę studiją ar šiaip knygą apie muziką nejučiomis susimąstome: o kokia muzikologijos prasmė? Juk muzika pati kalba apie save, jos neatpasakosi ir neperteiks žodžiais (jei tai būtų įmanoma, nebūtų jos pačios). Muzika turi savo specifinėmis meninėmis priemonėmis išreikštą ir įprasmintą tiesą. Tai pirmapradė tiesa, kurios kūrėjas – menininkas. Ši tiesa yra jaugusi į mūsų gyvenimą, neatsiejama nuo mūsų pačių, tapusi kultūros ir istorijos faktu. Visa kita – nesuskaičiuojamos interpretacijos, nesibaigiančios muzikologinės studijos, muzikos sukelti jausmai, mintys, idėjos – tai tik begalinės variacijos šios pirmapradės tiesos tema.

Ką naujo apie muziką galime sužinoti iš knygų, kurių minčių apmąstymams jos teikia ar apskritai priartina prie muzikos supratimo? Atsakymų į šiuos klausimus pabandykime paieškoti Audronės Žiūraitytės knygoje „Skiautinys mano miestui. Monografija apie Onutės Narbutaitės kūrybą“¹.

Tarp meno ir mokslo

Muzikologijai tenka specifinė vieta tarp mokslo ir meno. Joje nemažai bruožų, lemiančių ryšį tiek su menu, tiek su mokslu, ir kartu nemažai požymių, nutolinančių ją ir nuo vieno, ir nuo kito. Tradiciškai laikoma, kad muzikologijos ryšys su mokslo sfera akivaizdus ir neginčijamas, nes muzikologija yra mokslas apie muzikos meną. Toks požiūris, nors ir visai pagrįstas, visgi turi tam tikrų ypatumų. Juk negalime nematyti, kad į griežtą mokslinės veiklos schemą daug kas iš to, kas sudaro muzikologijos esmę, neįsikomponuoja. Išvardykime šiuos neatitiktumus:

- Mokslui privalus **objektyvumo reikalavimas** muzikologijoje nėra vienintelis; objektyvumą čia dažnai atstoja **subjektyvus požiūris** – mes dažniau aiškinamės ne **objektyvų dalyką**, bet mūsų pačių šio **dalyko viziją**

(kaip tik todėl kiekviena muzikologų karta, vis iš naujo tyrinédama muzikos klasikų kūrybą, neblėstančiame muzikiniame pavelde bando išvėlgti ir išryškinti tai, kas labiausiai atitinka naujos epochos estetinius idealus ir dvasines intencijas).

- Skirtingai nei dauguma mokslo sričių, kurių atradimai ir laimėjimai nurodo tolesnės **veiklos gaires**, muzikologija tik klusniai seka kūrybinei praktikai **iš pasakos** – ji tik aiškina muzikų jau padarytus meno atradimus, analizuodama kūrinius ji neatranda naujos muzikos kalbos.

- Muzikologija mažiau domisi tuo, kas sudaro kitų mokslo sričių pagrindinį tyrimų objektą, – **dėsningumais**; taip yra dėl to, kad menui dėsningumai ne itin svarbūs – kur kas svarbesnė šių dėsningumų neatitinkanti **unikali** kūrybinė veikla (pagrindinis muzikologijos objektas yra ne mokslą traukiantis vis **atsikartojantis universalumas**, bet **nepakartojama, individualizuota**, senas taisyklės laužanti ir vis naujas tradicijas formuojanti menininko kūryba).

- Mažai domėdamasi dėsningumais, muzikologija negali vykdyti dar vienos mokslui svarbios funkcijos – ji negali **prognozuoti** ateities meninės raidos tendencijų, ji žvelgia ne į ateitį, bet į praeitį, įkvėpimo ir inspiracijų ji ieško jau įvykusiame kūrybos akte.

- Muzikologijai netinka pagrindinis metodologinis mokslo principas – **redukcija** (aiškinimo būdas supaprastinant tyrinėjamą reiškinį); muzikologija negali, kaip tai daro mokslas, supaprastinti reiškinio, kreipti dėmesį vien tik į jo esmines, universalias, atsikartojančias apraiškas ir tokiu būdu aiškinti jo esmę ir prigimtį – eidama tokiu keliu, akcentuodama įprastinius dalykus ir ignoruodama tai, kas prasilenkia su universalia patirtimi, muzikologija absoliučiai nieko negalėtų pasakyti apie meną, nes vietoj unikalumo ieškotų amato, vietoj subtilybių dėmesį kreiptų į tiražuojamą primityvumą.

• Mokslas į iškeltus klausimus siekia teikti **vienareikšmius** atsakymus, jo formuluojami dėsningumai yra universalūs, akivaizdūs, tam tikrose ribose visiškai neiginčijami; muzikologijos nuostatos yra ką tik minėtųjų priešybė, jos teikiami aiškinimai ir siūlomi sprendimo būdai **daugiareikšmiai**, lygiai kaip daugiareikšmis yra meno kūrinys, kurio neįmanoma sutapatinti su jokia viena schema, o suvokimo apriboti tik vienu požiūriu.

Ar išvardytieji muzikologijos ir stereotipais tapusių mokslo apibrėžimų neatitikmenys reiškia, kad, ėmęsi muzikologinių tyrimų, darome nežinia ką? Atsakymas tegali būti neigiamas: gamtoje ir mūsų gyvenime viskas yra subalansuota, veikia globalios ekologijos dėsningumai – ką nors įgydami, visada ko nors netenkame. Taip ir muzikologija, liسدamasi prie muzikos meno, perima tam tikrus menui būdingus požymius, be kurių negalėtų gilintis į kūrybos sferą, suprasti vien racionaliu mąstymu sunkiai paaiškinamus dalykus. Ekologinis savireguliacijos ir kompensavimo mechanizmas lemia, kad muzikologijos atsiribojimas nuo griežtų mokslo kanojų leidžia jai artėti prie meno. Tiesa, artėjimo prie meno intencijos, nors ir turėdamos daug vidinės potencialios, visgi turi ribas – jos nepasiekia tokio taško, kad muzikologo žodis apie muziką ir pats taptų menu (jeigu taip atsitiktų, tai visiškai išnyktų muzikologijai būdingi moksliniai pagrindai). Kita vertus, kaip tik toks balansavimas tarp mokslo ir meno sudaro muzikologijos specifiką, teikia jai nepaprasto žavesio, leidžia harmoningai prisiderinti prie savo tyrimų objekto, jį papildyti, prilygti jam autoritetingumu, o retais atvejais – net ir susilieti (prisiminkime teorines kompozitorių sistemas) su juo.

Kaip visa tai siejasi su Audronės Žiūraitytės knyga? Atsakyti galime palietę du svarbius knygos aspektus, vienas iš jų artimesnis muzikologijos polinkiui į meną, kitas – į mokslo sferą. Tai:

• knygos **polifoniškumas**, atspindintis menui būdingą daugiasluoksniškumą bei daugiareikšmiškumą siekį;

• **laiko ir erdvės** matai, atitinkantys mokslui privalomus reikalavimus aiškiai apibrėžti objektyvius tyrinėjamo reiškinio parametrus.

Polifoninis pjūvis

Audronės Žiūraitytės knygoje medžiaga dėstoma ne griežtai laikantis mokslinei studijai būdingų principų – chronologinio, hierarchinio ar kurio kito, bet mene dažnai pasitaikančia savotiška laisvos mozaikos maniera. Būtent toks medžiagos dėstymo būdas autorei teikia galimybę paliesti įvairias problemas, jas nušviesti įvairiais aspektais, kitaip tariant, iš atskirų fragmentų komponuoti daugiamatį visumos vaizdą. Audronės Žiūraitytės knyga daugiasluoksni, joje galima išskirti kelias tarpusavyje besikryžiuojančias plotmes. Pagrindinės yra šios:

• **Tematinė plotmė.** Šia prasme pažymėtina plati knygoje gvildinamų temų amplitudė. Apibūdindama savo darbą, autorė rašo, kad įvadinėje dalyje pateikiamos estetinės knygos nuostatos ir O. Narbutaitės mintys apie meną. Tolesnė medžiagos dėstymo logika yra tokia: „kūrybos studijos (pagrindinė keturių skyrių knygos dalis) pradedamos kompozitorės muzikos percepcijos pasaulyje tyrinėjimu, intertekstinių jos muzikos ryšių atskleidimu („Pasaulinės kūrybos kontekstai“), taip iš pat pradžių iškeliant aukštus vertybinius kriterijus. Globalizacijos laikais aktualios tautinio identiteto transformacijos analizuojamos skyriuje „Nacionaliniai O. Narbutaitės kūrybos aspektai“, ryšiai su gyvenimu, kitomis žmogaus veiklos sritimis – „Kūrinių semantika“. Pasaulietinio ir religinio muzikos turinio sąveikos aspektai atskleidžiami skyriuje „O. Narbutaitės kūrybos *sacrum* link“. *Post scriptum* padaluje aptariami kai kurie opusai, poskyrių tematiką papildantys žanriniai, semantiniai aspektai. Pabaiga įtvirtina O. Narbutaitės kūrybos originalumą². Taigi knygos tematinę paletę sudaro Onutės Narbutaitės kūrybos kontekstų tyrimas, tautiškumo apraiškų aptarimas, semantikos analizė, meninio braižo ypatumų nustatymas ir kt.

• **Receptinė plotmė.** Į Onutės Narbutaitės kūrybą žvelgiama skirtingais aspektais:

a) stebėtojo žvilgsniu – tai kritinis, analitinis mokslininko žvilgsnis (tiesa, kaip ir dera menotyrininkui, šis žvilgsnis dažnai gana asmeniškasis);

b) pačios kompozitorės akimis, o tai praplečia studijos vidinį turinį, formuoja savotišką *kontrapunktą*;

c) kiek prabėgomis mėginama įvertinti ir klausytojų reakciją (tai svarbus studijos aspektas, nors ir šalutinis).

• **Kalbinė-intonacinė plotmė.** Skirtinga knygoje pateiktų tekstų autorių kalbos maniera, taip pat skirtingus dalykus svarstant atsirandanti vis kitokia pasakojimo intonacija teikia knygai įtaigų *polikalbinį* ir *poliintonacinį* efektą.

Knygos polifoniškumą sudaro temų, požiūrių, prasmų gretinimas ir jų priešpriešinimas. Įvairūs problemų aspektai tarsi veja, papildo, dengia vienas kitą, o polifoniškumui paryškinti skamba vis kita argumentavimo logika, vis kita teksto intonacija, jis vis naujai artikuluojamas. Knygos autorės mintys susipina su Jūratės Landsbergytės, daug apie Onutę Narbutaitę rašiusios muzikologės, tekstais (beje, šie tekstai – į knygą puikiai įsikomponavę įvairių laikotarpių J. Landsbergytės rašinių apie O. Narbutaitę fragmentai – yra labai turiningi ir teikia studijai papildomų *obertonų*). Prasmų horizontai plečiami ir pačios kompozitorės rašiniais. Tekste gerai dera moksliniai analitiniai apibendrinimai, literatūriniai vaizdiniai ir konkretūs faktai. Pati knygos kompozicija specifiniu būdu tarsi bando atkartoti O. Narbutaitės kūrybos elementus (ne veltui knygos pavadinimas asocijuojasi su Onutės Narbutaitės oratorija *Centones meae urbi*, ryšį su šiuo kūriniu pabrėžia ir mokslinei studijai netipiški knygos fragmentai – tokie kaip *Atsklanda, Vietoj užsklandos*).

Audronės Žiūraitytės knygoje kalbama apie esminius dalykus. Tai knyga apie meną, žmogų, laiką. Ir viena, ir kita, ir trečia be galo įdomu. O. Narbutaitės kūryba labai savita ir išsiskirianti, pati kompozitorė – įdomus žmogus, daug ką matantis savaip, nebijantis eiti savais keliais, jos laikas (visų mūsų laikas) – tai kontroversiškas lūžių metas, supriešinantis tiesą ir melą, kilnumą ir išdavystę, o kartais juos sulydantis. Visa ši jausmų, minčių, įvykių, poelgių polifonija pateikta knygoje, kuri, kaip įdomi daugiasluoksnė partitūra, sugretina įvairias temas, kartais – tarsi *stretto* epizoduose – suspaudžia jas laike, kartais „išretina“ ir eksponuoja po vieną, sugrįžta į pradžią ir vėl šokteli į mūsų dienas.

Laikas ir erdvė

Laikas ir erdvė – du universalūs matai, leidžiantys tiksliai apibrėžti meno reiškinių, susieti jį su konkrečiu istoriniu momentu ir erdvėje lokalizuota menine terpe.

Šie du matai – tai galimybė mus supančiame chaose ieškoti darnos ir tvarkos, atrasti atramos taškus, nustatyti reiškinį priežastingumo ryšius, tarpusavio sąsajas ir sankirtas. Bandymas aiškintis šias esmines problemas – tai žingsnis mokslinės precizikos keliu.

Laiko aspektas A. Žiūraitytės studijoje išreikštas keleriopai:

• Autorė, apžvelgdama beveik tris dešimtmečius trukusį O. Narbutaitės kūrybos kelią, atspindintį neišvengiamą kūrybos dinamiką, ir daug dėmesio skirdama specifiniam kompozitorės kūrybinės stiliškos homogeniškumui, kaupia vertingą medžiagą įdomios ir reikšmingos problemos – kūrybos **kintamumo** ir **stabilumo** problemos svarstymui.

• O. Narbutaitės kūrybos ryšio su epochos meno tendencijomis pabrėžimas siejasi su svarbiu kūrybinės veiklos **sinchronijos** aspektu (šia prasme įdomios A. Žiūraitytės išvalgos apie O. Narbutaitės ir jos amžininkų kūrybos sąsajas ir paraleles, kurios yra tiek sąmoningo apsisprendimo rezultatas, tiek natūrali to paties istorinio momento kūrybinės raidos raiška).

• Apibūdinami O. Narbutaitės kūryboje esami muzikos paveldo citavimo atvejai netiesiogiai kreipia dėmesį į kultūrinės **diachronijos** dalykus.

• Ir galiausiai – A. Žiūraitytės knyga, kaip ir muzikologija apskritai, – tai **autentiškas epochos dokumentas**, atsakantis į klausimą, kas supo kompozitorių, apie ką buvo mąstoma, kas jaučiama, kas ir kaip vertinama. Knygoje pateikiami požiūriai ir nuomonės ateityje gali tapti svarbia priemone rekonstruoti mūsų laiką, artėti prie autentiškų mūsų amžiaus kūrybos prasmų.

Dar daugiau reikšmingų dalykų autorės išsakyta ryšium su *erdvės* aspektu:

• Knygoje išsamiai analizuojama **tautinės tapatybės** problema, įvairiomis plotmėmis išryškėjanti O. Narbutaitės muzikoje. Nacionalinis kūrybos matmuo – tradicinė Lietuvos muzikologijos tema, atspindinti siekį formuoti kompleksinę kultūrinę ir geografinę erdvę apibrėžtos lietuvių muzikos sampratą. Knygoje randame nemažai naujų įžvalgų šia tema.

• Daug rečiau Lietuvos muzikologijoje nagrinėjamas **daugiatautiškumo** klausimas. Šia prasme O. Narbutaitės oratorijos *Centones meae urbi* inspiruotas ir knygoje dažnai skambantis daugiasluoksnės Lietuvos kultūrinės praeities motyvas – savotiškas **Babelio leitmotyvas** – reikšmingas muzikologinis proveržis. Tai tema, turinti labai didelę mokslinę perspektyvą. Dėl daugelio priežasčių mažai nagrinėta, ji teikia daug galimybių naujiems atradimams. Atspirties taškas čia galėtų būti L. Donskio teiginiai apie dvi vizijas, siejančias Lietuvos tapatybės ieškojimus iš vienos pusės su multietnine, multireligine ir multikultūrine Renesanso ir baroko praeitimi, iš kitos – su romantizmo inspiruotu polinkiu

į mistiką ir archaiką³. Lietuvos muzikologijoje kaip tik ši antroji – neoromantinė tautinio identiškumo vizija buvo gerokai užgožusi nemažiau reikšmingą, atvirumą skelbusią bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus menančią renesansinę viziją. Tad jos iškelimas – šiandien svarbi muzikologijos tema. Šiame kontekste labai aktualiai suskamba nuoširdūs O. Narbutaitės žodžiai, išreiškiantys jos kaip žmogaus ir menininkės poziciją: „Klausiu savęs – ar mes esame iš tikrųjų jautrūs savo istorijai, ar apima mūsų širdys visą Lietuvą, visus jos kultūros klodus, visą jos patirtį? Būtume turtingi ir daug stipresni, jei pajėgtume sugerti į save liūdesį net ir tų žmonių, kurie nevadino savęs lietuviais arba niekada jais ir nebuvo, tačiau paliko gimtuosius namus Vilniuje ar Klaipėdoje, ir tos vietos, gal kitokios, nei mes matome, yra skaudžiai gyvos jų prisiminimuose“⁴. Šių minčių įkvėpta O. Narbutaitė sukūrė vieną reikšmingiausių savo kūrinių – oratoriją *Centones meae urbi*, o A. Žiūraitytė šią temą įprasmino savo knygoje.

Laiko ir erdvės tema, padedanti nustatyti kultūros visatoje menininko įspausto pėdsako kontūrus, identifikuoti kūryboje įamžintą meninį veiksmą, – studijos *moksliskumo* ženklas, nė kiek ne menkesnis už jos *meniškumo* intencijas.

•••

Recenzento pareiga – ne tik džiaugtis atliktu darbu, jį girti, bet ir rasti bei išryškinti jo trūkumus, diskutuotinus momentus, silpnas vietas. Tai labai nelengva, nes autorius, įsigilinęs į savo studijos temą, suaugęs su ja, dažnai išmano ją kur kas geriau nei kas kitas. Vis dėlto, vykdydamas recenzento priedermę, norėčiau pasakyti porą pastabėlių. Viena iš jų – dėl knygoje vis praslystančio teiginio apie gyvenimo pusiaukelėje esančią

jaunosios kartos kompozitorę. Nuo paties žmogaus priklauso, ar jis jaučiasi esąs jaunas ar senas. Kartais jauno amžiaus žmonės, puikiai išmokę taisykles, neįstengia ištrūkti iš jų gniaužtų, mąsto taip atsargiai, tarsi jau būtų pertekę karčios patirties ir prislėgti metų naštos; kartais (kur kas rečiau) atsitinka priešingai – žmogus jaučiasi pajėgus pats spręsti, kaip gyventi ir kaip elgtis, ši sprendimų laisvė ir sprendimų džiaugsmas teikia jam jaunystės jėgų. Todėl visai nebūtina mėginti priskirti O. Narbutaitę jaunajai ar kokiai kitai kartai. Menininkas, toks, koks jis yra, – yra vienintelis, toks buvo, toks ir išliks. Šia prasme gimimo data, nors ir neginčijamas faktas, bet tikrai ne lemiamas kūrybos veiksnys. Lygiai taip pat sunku sutikti su žodžiais apie gyvenimo pusiaukelę. Kūrėjas – pavydėtina profesija: jo kelias tolimas ir ilgas tuo atveju, jei jo muzika nenustoja skambėjusi. Tikėkime, kad šia prasme O. Narbutaitė dar tik pačioje savo kelio pradžioje.

Kūryba, kaip ir pats žmogus, tuo įdomesnė, kuo ji daugiaplaniškesnė, daugiasluoksniškesnė. Taip ir su knyga: nors ji fiksuoja statišką būseną (tokia, deja, kiekvienos mokslo studijos prigimtis), bet – jei pateikia margą ir daugiaplanę šios būsenos panoramą – visada kelia susidomėjimą ir randa savo skaitytoją. Manychiau, kaip tik tokia yra Audronės Žiūraitytės knyga.

Nuorodos

¹ Žiūraitytė A., *Skiautynys mano miestui*. Monografija apie Onutės Narbutaitės kūrybą, V., Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2006, 339 p.

² Žiūraitytė A., ten pat, p. 17.

³ Donskis L., *Tracing a Modern Identity // Lithuania in the World*, Vol. 15, No. 1, 2007, p. 5.

⁴ Narbutaitė O., *Ištrupėjusio paveikslo paraštėse // Žiūraitytė A., Skiautynys mano miestui*, p. 205.